

УДК: 736 (741, 745)

ЗБРОЯРСТВО НА ГУЦУЛЬЩИНІ ЯК ЧАСТИНА ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА

Наталія ДЯДЮХ-БОГАТЬКО

*Кафедра книжкової графіки та дизайну друкованої продукції,
Українська академія друкарства,
м. Львів, вул. Підвальна, 17/60
тел.: 067-673-75-00, e-mail: dnatalka@yandex.ru*

Мистецтво декорування гуцульської зброї є складовою частиною українського декоративно-прикладного мистецтва. Досліджено історичні та культурні аспекти її розвитку. Розглянуто художні особливості мистецтва декорування. Приділено увагу декоративному і ритуальному використанню зброї в контексті традиційної культури Гуцульщини.

Ключові слова: гуцульська зброя, зброярство, мистецтво декорування, формотворення, художні особливості, орнамент.

Мистецтво декорування зброї має дуже прадавні витоки, і на Гуцульщині воно набуло самобутнього розвитку. Відомо, що гірський народ має свою специфіку та психологічний тип. Таємницю підвищеної уваги до кожного навколишнього предмета, любов гуцулів до прикрашання розглядало чимало дослідників. Чому все, чого торкалася людська рука – чи то лавка, чи ложка, чи ліжко, – підпорядковане дивному ритму оздобы, що плавно переливається у пісню чарівних гір? Коли в рівнинних районах мистецтвом займалися переважно для власних потреб, то в горах брак сільськогосподарських угідь сприяв розвитку спеціалізованих кустарних промислів, появи династій майстрів, особливо в різьбярстві, які досягли вершин професійної досконалості (Шкрібляки, Корпанюки, Девдюки та інші родини), стверджує Михайло Селівачов [13, с. 84]. Це ж підтверджують й інші вчені, що земля у горах є не надто гожа для ріллі, і тому горяни, маючи більше часу (мабуть, ніж інші, що орють землю), пасучи отари на полонинах, щось ріжуть, майструють і з того ще мають прибуток. Але і самі собі суперечать, бо ж кажуть, що “дуже малі матеріальні зиски” були з праці, що вимагала “незвичайної терпеливості і старанності”, заставляють кожного наново віддатись газдівству, інакше не був би міг вижити себе і родину” [21, с. 342].

Загалом зброярство об’єднує зброю та озброєння. Зброю, що побутовала на Гуцульщині, поділено на холодну, металеву та вогнепальну. До холодної належить зброя з коротким клинком (ніж), зброя з довгим клинком (палаш, шабля) та сокироподібна (топірець, келеп). До металевій зброї – лук та арбалет. Вогнепальна зброя, окрім рушниць та пістолів, охоплює й обладнання (порохівниці), важливу функціональну та декоративну складову. Основою для дослідження окремих типів

гуцульської зброї є архівні джерела, оскільки вони (зокрема палаш, шабля, лук, арбалет, гармата) не представлені у музейних колекціях.

Для виготовлення холодної зброї майстри самостійно робили необхідні моделі (“фірмаки”) та відливали (“сипали”) деталі. Особливої вправності вони досягли у відливанні та моделюванні деталей з латуні, зокрема руків’я ножів, з заліза – бартку. Важливою металевою частиною функціонування вогнепальної зброї є ствол. На Гуцульщині місцеві зброярі використовували (“доробляли”) імпортовані стволи роботи західноєвропейських майстрів, які виготовляли на промисловому рівні на модерному на той час обладнанні, стволи “міської роботи” зроблені у цехових майстернях, стволи “сільської роботи” та зроблені власноруч – грубі й важкі з конструктивними похибками. Визначальними для формотворення гуцульської зброї у художньому металі були техніки кування та лиття.

На особливості вжитку холодної зброї на Гуцульщині вказує закон (XVII століття), згідно з яким селяни не мали права носити шаблі, а лише топірці, які були дуже поширені. Конструктивним джерелом топірця є сокира, форма руків’я якої модифікується у довгу тонку палицю так, як у тростини для опори під час ходи. Відповідно до цих потреб змінюється і форма обуха та леза – вони зменшуються, стають полегшені. Подібно трансформується келеф із давнього келепа – зброї для пробивання обладунка перетворюється на вишукану тростину з химерно закрученим руків’ям. Велике значення для різноманіття декоративних форм має зміна типу металу у сокироподібній зброї з твердого заліза (для виконання першопочаткових функцій) на латунь (легкоплавку і зручну для подальшої обробки й декорування).

Перші згадки, що стосуються території Українських Карпат знаходимо у краєзнавчих описах XVII–XVIII століть у Павла Алепського, Гійома Левассера де Боплана, Ульріх фон Вердума, Юль Юста та ін. Згадки про зброю гуцулів можна знайти у роботах вчених “Руської Трійці”, які багато зробили для вивчення етнографічної культури Карпат та Гуцульщини зокрема [2; 3]. Побіжно звертали увагу на зброю як атрибут гуцульського одягу та зовнішності такі вчені й письменники, як Іван Крип’якевич [9], Іван Франко [20], Станіслав Вінценз [24], Теофіль Курилло [10], Вінцентій Поль [23], Юзеф Коженьовський [22], Юліан Подульський [12].

Однак спробу наукового вивчення значення зброї в Українських Карпатах розпочав Володимир Шухевич своєю п’ятитомною працею “Гуцульщина” (1899–1908), де у другому томі своєї монографії, у розділі “Стрілецтво”, описав основні, знайдені ним, екземпляри рушниць, ножів, їх конструктивні частини за гуцульською термінологією, навів приклади обрядової магії при полюванні та описав найпоширеніші пастки на звірів [21]. Про специфіку металевих виробів Карпат знайдемо у Павла Жолтовського [7], Любові Сухой [18], Михайла Станкевича [17, с. 413–427], котрі розглядали системи та техніки декорування зброї серед інших предметів, не беручи до уваги конструктивних її особливостей, що мають певний вплив на розміщення структури декору.

Гуцульщина – це чітко окреслений підрегіон в Українських Карпатах, що займає високогірні місцевості навколо Черногірського та Близницького хребтів, де сходяться історичні області Галичина, Буковина, Мармарош, які належали у XIX столітті Австрії та Угорщині [13, с. 80]. Варто зазначити, що складне і дискусійне визначення “карпатський регіон” доволі чітко розмежував М. Селівачов у своєму рукописі дисертації, де розглянуто всі труднощі й розбіжності у визначенні меж історико-етнокультурних регіонів України [13, с. 79–84].

За В. Шухевичем, назва “гуцул” утворилася від румунського “готомман”, тобто великий злодій, бо за переказами самих гуцулів: “Єк Волохи нас уздріли, тай тогди кричели: Гуцан! Гуцан!” [21, с. 51]. Хоча на початку ХХ століття, самі гуцули називали себе просто “руські люди”, бо всі вони віри руської, за грецьким обрядом [21, с. 52]. А вже від “гуцул” пішла назва краю – Гуцульщина.

Гуцули вірять, що поміж людьми бувають Боги Земні, і Непрості (як люди), котрі знають цілий світ духів і можуть ворожити на майбутнє. Вони вірять у силу слова чародійників, котрі можуть викликати бурю, град і грім; вірять у те, що “Мамуни, уводять жінок, манять людей так, що ті відразу остовпіють”. Вірять у те, що Мавки роблять дівчатам під час прядіння збитки – плутають, мотають нитки. І кожний чоловік може стати таким земним богом, лише потрібно для цього незвичайної сили волі і сміливості, а особливо потрібно знати таємницю, як це зробити [21, с. 69].

Про розуміння поняття “правовірний гуцул”, що може перекладатися на термінологію нашого часу як “добропорядний громадянин” записав М. Черемшина: “...правовірний гуцул, дуже доброго серця господар, ще з первісною простотою, бо не вмів читати і писати, у війську не служив, орав ще дерев’яним плугом, їздив тільки волами, святкував усі, хоть би і найменші, свята, вірив у відьми та лісовиків, добре вгадував лиху і добру погоду, нікому не каламутив води і приймав на нічліг всякого, хто тільки того собі забажав, ... любить розповідати та слухати оповідань про давнину, як Черемошем ішла турецька границя..., про татарів, про лісових божків і дідухів, про рахманський Великдень, Асафатову долину, відьми та чугайстра, про Каньовського, про чудне зілля...” [11, с. 308].

Науковці у дослідженнях ще на початку ХХ століття констатували: “Гуцул той, для котрого кінь і стрільба були донедавна невідступними товаришами” [21, с. 79]. Проведемо аналогію з традицією козацтва, приміром, у народній пісні для запорожця: “шабля та люлька – то вся моя родина, сивий коник – то мій брат”. Юрій Фігурний досліджуючи історичні витоки українського козацтва, стверджує, що культ шаблі був плодом впливу прадавнього військового культу меча і бойового пояса як прояву бога війни, символу воїнів [19]. Цей зв’язок був майже неперервним для індоєвропейської традиції, починаючи від перших воїнів індоєвропейців, включаючи українське козацтво. Шабля, як і меч, – істинно лицарська зброя, компонент атрибутики належності як до середньовічного лицарського стану, так і до козацько-шляхетської лицарської верстви [19, с. 71]. Гуцульщина це гірська місцевість, де мистецтво відкритого бою ніколи не було пріоритетним. Натомість ми маємо перенесення вірувань та системи понять з холодної зброї – “шаблі” на вогнепальну – “рушницю”, коли “стрільба” стає невідступним товаришем гуцулу.

Для розгляду питання пережитків язичництва цікаво розглянути вірування та обряди, котрих дотримувалися мисливці на Гуцульщині [6, с. 56–64]. Вони мають свої забобони, які забороняють їм ворожити про вдачу улову чи здобичі [21, с. 267]. Недостатньо було мати просто добру рушницю, щоб “під нею звір ходив та добре поцілити, і щоб звук не розходився далеко” [21, с. 261] на думку гуцулів, усе це можна досягнути лише чарами.

Дуже важливо для стрільців було, щоб ні хто інший не взяв рушниці до рук і, щоб звук з неї був досить тихим, бо “може її інший вректи, як почує з неї постріл” [21, с. 261]. Гуцули вірять, що рушницю як і людину можна “вректи”, і щоб запобігти цьому та щоб добре стріляла рекомендують взяти: язик гадюки, часник, ладан, вершки з 9 осик і на цьому відправити 9 служб божих, потім цим обкреслити

рушницю 9 раз, і заховати це у спеціально зробленій шухлядці-сховку в ложі рушниць [21]. У цьому обряді поєднані язичницькі вірування у силу язика гадюки, часнику, осики, число 9 та християнські ладан, Служби Божі.

Щоб рушниця не гриміла і щоб влучно стріляла, гуцули рекомендують у “місяці марті” (тобто в березні) гадюку вбити, зрубати і висушити її голову, “ні на сонці, ні у печі, а так” і розтерти на порошок, промовляючи: “Остра-с була, як вогонь; кого-с заразила, не віратував сі, так аби моя пушка, кого закрасит, аби не втік” [21, с. 261], після цього треба набити той порошок у рушницю і тоді вона вже “гриміти не гримить” і її може лише той врякти, кому вона попаде у руки, а ворожити проти неї ніхто вже не може. В цьому обряді відслідковуємо по-перше, важливість часу (місяць березень) – тобто розташування сонця, а по-друге, сила вбитої гадюки – поєднання з давнішими язичницькими віруваннями.

А третій приклад обряду, що ми подаємо є для кучнішого вистрілу, “щоб пушка не розносила шроту”. Потрібно взяти тріску з середини дошки з викопаної труни і засунути під престол у церкві де служба правиться. Як зазначив В. Шухевич, це робить звичайно за певну плату паламар. Там має тріска лежати 12 Богослужінь. Того дня, як служба на тій трісці правиться, не можна нічого їсти, окрім сніданку. Коли стрілець принесе тріску уже назад до дому, то промовляє над нею три вечори по три рази: “Як сі не розсипали тоти кістки, що у тоді були, як єс їх затримала у собі, так аби сі тримав шріт з моєї пушки при купі” [21, с. 262], і після того треба сховати цю тріску поміж шріт.

В. Шухевич подає також й інші способи “чарівного захисту” рушниць у гуцулів. Підсумовуючи можемо сказати що, ключовими для обряду освячування рушниць “на удачу” були язичницькі: вода (на відлив), кров, вогонь, жар, схід-захід сонця, місяць березень, рослина часник, дерево осика, тварина гадюка, тотем собака, жінка, у хаті важливий поріг, числа 3, 9 і 12, сторони світу. У поєднанні з християнськими поняттями ладан, престол, причастя, піст, грішник, Юда, Служби Божі, Великдень [6, с. 63].

Християнські вірування та пережитки язичництва становлять симбіоз образної та обрядової системи Гуцульщини, деякі з яких активно існують до сьогодні. Наприклад, щоб куля або порошок добре били, не можна нікому ні давати, ні позичати. Що як перейде жінка “у повні” (тобто з повними відрами) або ж вагітна – добре [6, с. 62].

Розглядаючи значення жінки для гуцула-стрільця, варто зацентувати на традиції пошани до жінки, яка в українській культурі сягає глибоких часів [19, с. 93–116], тому деякі з обрядів полювання тісно пов’язані з нею. На Гуцульщині того дня, як стрілець вибирається на полювання, не сміє жінка прясти, бо запряла б йому щастя, а “звірина не стала б тихо під рушницею, а крутилась би, як веретено” [21, с. 263]. “На удачу” – коли жінка переступить рушницю, тому гуцули нібито не навмисно кладуть свої знаряддя у таке місце, де би їх жінки могла переступити. Жінка знаючи про це, старається зробити це також нібито випадково [21, с. 267].

“На невдачу” вважалось зустріти по дорозі зі зброєю “жида, попа або чародійника чи зайця” [21, с. 267], що є цікавим при поставці в один ряд осіб іншої національності, професії й виду заробітку та дрібної тварини.

До яскравих християнських традицій належить і звичай стріляти на Великдень у паску [21, с. 263], щоб стрільцеві “велося” у полюванні, що зберігся до сьогодні. До язичницьких – віра у тотем-звіра Собаку. Бо й сьогодні вважається, хоч би й випадково вбити собаку недобрим і лихим. Про те, щоб убити собаку навмисно і

мови не може бути. Сьогодні гуцул, який випадково збив машиною собаку, за кермо цієї ж машини не сяде, обов'язково продасть її.

В Україні бартку і пов'язані з нею містичні уявлення шанували навіть тоді, коли язичницькі культури були вже в далекому минулому. Селяни бойківського підгір'я ще на початку ХХ століття вірили в чудодійну силу сокири. Кам'яні молото-сокири (з неолітичної епохи), які мали посередині дірку для насаджування на дерев'яне древко, вони обожнювали. Таким сокирам, випадково виораним на місці стародавніх поселень, приписували особливі магічні якості: рятувати від блискавок, хвороб; сприяти родючості; оберігати від усіляких нещасть. Ті ж самі тенденції датуються ще ранішим періодом: один зі священників у ХVІІІ столітті писав, що селяни за допомогою кам'яної сокири “недуги та огнені хвороби лікують... і бісів виганяють і знамення творять” [1, с. 16].

Дуже цінні матеріали про ставлення бойків до сокири як до священної подав І. Франко у своїй розвідці “Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич і їх сучасне уживання”. І. Франко пише, що 1910 року один селянин передав йому “... камінну сокиру... Сокиру знайшов ще дід того селянина, дав посвятити, після чого вживали ту сокиру, вірячи в її магічну силу, у випадках болю горла, вливаючи холодну воду до уст крізь дірку, проверчену у камені” [1, с. 16–17]. Далі І. Франко згадував, що ще в часи його дитинства до його хати хтось приніс круглий чорний камінець з круглою діркою всередині, власне тому, що в нього боліло горло. І подібні звичаї існували навіть у 30-х роках ХХ століття. За словами селянина В. Кобільника, І. Франко записав, що коли селяни знаходять у потічку камінчики з діркою, то ті походять можливо з неолітичної доби. Народ трактував ці дірки тим, що їх свердлить веселка і п'є через них воду і начеб-то такі камені помагали від недуг [1, с. 16–17].

Топірець та його різновиди – один із найдавніших видів зброї у світі. Топірець у районах Карпат, тобто “бартка”, – це перш за все твір високого мистецтва, де закодовано десятки прадавніх символів, це один з атрибутів танцю, це жива традиція предків, безсумнівно, що це і потужна зброя, особливо в горах, але це і уособлення нашої минувшини і непереможного мирного майбуття.

Широковідомий чоловічий ритуальний військовий танець “Аркан” мав на меті перед військовими виступами перевірити на міцність і витривалість чоловіків. Його танцювали, перед військовими виступами, замкнутим колом або півколом із бартками в руках, хто не витримував і розривав руки, того проганяли з кола. У цьому танці зброя постає, як з'єднувальний елемент військового гурту. Менш відомим є гуцульський танець “Кругляк”. Його виконували також чоловіки із бартками, які викладали колом, у вигляді сонця. Цей танець мав сприяти доброму медозбору при освячені пасіки. У цьому ритуалі бартка є частинкою сонця і захищає добробут господарів. Первісні танці несли в собі стихійний вияв почуттів та емоцій, а при виконанні обрядових – збереглося найбільше архаїчних атрибутів, і для Гуцульщини це зброя у танці.

Рушниці, пістолі, порохівниці-перехресниці є ритуально невід'ємним елементом в ансамблі гуцульського костюма. Сильний композиційний акцент брали на себе порохівниці. Саме кубок і ріжок, котрі були необхідними для користування кременевими замками, надягали навхрест через ліве і праве плече так, що перехрестя ремінців було якраз по центру грудної клітки. Пізніше, коли вживали вже капсульні замки і потрібна була лише одна порохівниця, через друге плече надягали тобівку з кулями та патронами, тобто також не порушився принцип перехрестя на грудях.

Роль вогнепальної зброї у контексті ансамблю гуцульського одягу заслуговує на свою мистецьку оцінку, котру часто більшість наших дослідників оминають. Тим же дослідникам можемо дорікнути, розглядаючи місце і значення зброї в інтер'єрі. Хоча за розвідками В. Шухевича, стрільби побачимо переважно над ліжком [21, с. 126], що навіть логічно, з одного боку, це символічний захист сімейного ложа, з іншого – функціонально, весь час “під рукою”, а вночі “над головою”. Часом рушниця висіла і на одвірку [21, с. 268]. Та пістолі займали центральне місце у хаті – попід іконами на східній стіні, посеред берегових в'язок кукурудзи та часнику. Можемо припустити, що така близькість до ікон пояснювалася саме салютно-святковим призначенням пістолів, та ймовірно і те, що спрацьовував звичай гуцула: усе, що має найкращого, “відразу” показати.

Єдиної технологічної школи з виготовлення зброї у Карпатах не було до ХХ століття. Свої “кухонні таємниці” майстри передавали лише у родинний спадок або майстрам-односельчанам. А це означає, що майстер робив усе сам. Для виготовлення окремих художніх виробів з кольорових металів долучалася вся сім'я. Техніка роботи і знаряддя праці, за допомогою яких виготовляли гуцульську зброю у ХІХ столітті порівняно з європейськими зразками є значно простішою. Але за браком технологічних можливостей народні майстри виявляють свою кмітливість у спрощенні конструкцій, зберігаючи при цьому функціональну якість предмета.

Аналізуючи рушниці-кріси, пістолі та порохівниці, можемо говорити про те, що в кожному предметі простежується синтез багатьох ремесел та матеріалів. Порівняно з крісами, пістолі зберігають аналогічну основну схему, але новим декоруючим матеріалом, що виступає в синтезі цієї групи, є бісер, котрим інкрустують руків'я. У порохівницях-ріжках основою виступає оленьчий ріг, котрий часто доповнюють металеві деталі у формі декоративних цвяшків. А в порохівницях-кубках основою, зазвичай, є дерево, для його декорування та інкрустації вже немає обмежень у виборі матеріалу. Майстри доповнюють звичний перелік ще й вставками з кістки, баранячого рогу.

Зброярська справа завжди була близькою до мистецтва ювелірного – використовувались одні і ті ж технічні прийоми та способи художнього оздоблення металу (куття, лиття, карбування, різьба та інші), що ґрунтувались на загальних властивостях матеріалу. Через це не випадково європейські майстри-ювеліри, окрім виготовлення дорогоцінних прикрас зі золота та срібла, часто займалися ще оздобленням зброї. А особливо на Гуцульщині ми не зустрінемо майстрів, які б займалися винятково виготовленням чи оздобленням зброї. Зокрема, деякі села (Соколівка, Яворів, Річка, Криворівня, Брустурів, Довгопілля) були одночасно мосяжними центрами і центрами впорядження зброї.

Для створення холодної сокироподібної зброї, виготовлення древка не вимагало великої вмілості і кожний майстер робив його самостійно. Проте виробництво вогнепальної зброї диктувало чимало умов та знань. Усі дерев'яні частини обов'язково мали бути точно “припасовані” до металевих, будь-яке розходження у кілька міліметрів загрожувало не тільки невдалим пострілом, а й могло створити небезпеку для стрільця. Також важливе значення мають розміри та форма ложа. Загалом гуцульські зброярі у процесі виготовлення дерев'яних частин демонстрували глибокі знання конструкції, дотримання архаїчної форми та високу майстерність.

Гуцульська вогнепальна зброя наділена певними конструктивними особливостями, які подібні до гнотових аркебуз ХV–ХVІ століть. Зокрема, особливістю конструкції

крісів є малий кут відхилення на лінії згину прикладу кріса відносно ствола, глибоко вибрана щока прикладу по боковому відхиленні та гостра п'ята прикладу і короткий носок. Ці особливості гуцульських лож вказують на глибокий вплив давніх зразків вогнепальної зброї, на знання конструктивних нюансів, що покращували прицільність зброї та компенсували відносно малий кут нахилу прикладу. Окрім того, обираючи форму аркебузного прикладу для крісів, гуцули керувалися місцевими традиціями, не наслідували тогочасні тенденції, що було поширеним у більших та менших містах до кінця XIX століття. Новаторством прикладів гуцульських крісів стала поява накладної шухлядки-сховку з правого боку прикладу.

Особливістю гуцульських пістолів є їх нефункціональний шомпол, котрому надавали виняткової декоративності. Гуцульські руків'я пістолів мали дуже різні розміри і виготовляли їх, як і кріси, антропометричними й унікальними, залежно від уподобань замовника чи майстра. Дослідження художньо оздобленої вогнепальної зброї ускладнюється через те, що окремі складові виготовляли у різний час, як от дуло, замок, приклад (руків'я). Цим і пояснюється приблизне датування кожного окремого екземпляра. Артистично поєднуючи шкіру, метал, ріг та дерево, народні майстри підтримували давні традиції обробки різних матеріалів та створювали свою стилістику в оздобі. Декоративне поєднання твердих та м'яких матеріалів демонструє оригінальне, вдале поєднання різних матеріалів як у зброї, так і в порохівницях та інших аксесуарах гуцульського зброярства.

Формотворення гуцульської зброї було обумовлене чотирма основними умовами. По-перше, технічними вимогами до холодної та вогнепальної зброї (пропорції, осі відхилення, тогочасними конструктивними елементами). По-друге, властивостями матеріалу (дерево, метал, шкіра, ріг), його пластичними та технічними характеристиками (гнучкість, вага, легкоплавкість, м'якість, легкість в обробці). По-третє, дотримання архаїчної форми навіть за наявності досконаліших аналогів та розвитку технології, зокрема, у типах форм прикладів, форм голівок (навершя) келефів, передачею у спадок фірмаків. І по-четверте, особисті уподобання народного майстра. Загалом, формотворчі засоби у гуцульському зброярстві набувають унікальності з огляду на взаємодію різних видів кустарної діяльності та художньої творчості.

Декор у гуцульській зброї поділявся на той, що підпорядковувався формі (регулярний) та вільний (нерегулярний). Серед регулярного декору трапляється стрічковий, сітчастий, медальйонний. Для майстра-зброяра при декоруванні важливим була конструкція предмета і тип зброї: ніж, сокирка чи вогнепальна зброя – вони передусім окреслювали його по контуру основи конструкції.

Народні майстри використовували традиційно прості орнаментальні мотиви для декорування конструктивно складних предметів зброї. На центральних частинах композиційних полів зброї часто розміщували орнаментальні розети та солярні знаки, дерева-вазони, хрестоподібні мотиви, яким надавали глибокого ритуального змісту. Припускаємо, що поєднання солярного знака зі зубчастими рядами, яке часто застосовують, це стилізовані зображення людей у замкненому орнаментальному полі. Воно може символізувати колективне полювання на конкретній території у певний час, який міг би вимірюватися за рухом сонця.

Мистецькою цінністю у крісах є декорування їх прикладів та новий декоративно-конструктивний елемент у формі гнізда-сховку, використання якого могло бути двояке – як магазин під кулі [21, с. 257], що збільшувало вагу прикладу, і водночас

краще збалансовувало кріс, або як сховок під магічні амулети, для ритуальних дійств [21, с. 262]. А про салютне (ритуальне) призначення пістолів може свідчити той факт, що майстри для них вже не використовують залізних нарізних стволів, а відливають їх самі з бронзи чи латуні – матеріалу, що значно урізноманітнює можливість декорування, з одного боку, та конкретно знижує всі інженерно-конструктивні характеристики – з іншого. Підтвердженням вищесказаного є виняткова декоративність окремих конструктивних деталей, наприклад шомполу, що мав би слугувати для зачищення ствола.

Техніка роботи і знаряддя праці, за допомогою яких виготовляли гуцульську зброю другої половини XIX століття, порівняно з європейськими зразками є значно простішими. Але, за браком технологічних можливостей, народні майстри виявляють свою кмітливість у спрощенні конструкцій, зберігаючи при цьому функціональну якість предмета. Один і той же тип зброї і навіть окремих елементів декору, часто трактується за допомогою різних технологій найрізноманітніше. Існування таких суперечностей спонукало нас до вивчення специфіки різних видів зброї, перш за все з позиції аналізу реалізованих в їх будові засобів і прийомів втілення декоративного образу. Це пояснює природу образного мислення та генезу декоративних форм, але не означає, що при класифікації не враховано композиційні чинники. Та конструктивні принципи організації в цьому аспекті розкриваються більш вагомим і точно, значною мірою як основа народної творчості, виражені самотністю кожного окремого предмету.

Характерною рисою декорування холодної та вогнепальної зброї гуцулів є збереження в орнаментальних композиціях мотивів язичницьких образів, в яких частково відображено вірування народу. Стилїстика гуцульського зброярства, враховує індивідуальний почерк кожного майстра, відображає етнічні традиції народу та його духовний потенціал, техніко-технологічну специфіку ремесла і загальні риси художнього стилю історичного періоду.

З кінця XIX століття на Гуцульщині зброя, що завжди була супутнім елементом у традиційному побуті та одязі, поступово перетворилася зі знаряддя для полювання у декоративні предмети-сувеніри, на яких місцеві майстри-мосяжники мали можливість додатково заробити. Безумовно, що окремі екземпляри декорованої гуцульської зброї є творами декоративно-ужиткового мистецтва, а її кращі зразки були зібрані в музейні колекції ще на початку XX століття. Значна кількість таких творів до сьогодні не була атрибутована, лише поодинокі зразки введені в науковий обіг.

Зброярство як синтезуюче явище в декоративно-ужитковому мистецтві Гуцульщини виражається у поєднанні наступних ремісничих галузей: різьбярства, сніцарства, мосяжництва, слюсарства, обробки шкіри та кістки й інших видів народного промислу. Їх формотворчий та декоративний потенціал гармонійно переплітаються у гуцульській зброї.

Список використаної літератури

1. *Бандрівський М.* Сварожі лики : ареол.-реліг. нариси з історії Західної України / М. Бандрівський. – Львів : Логос, 1992. – 102 с.
2. *Вагилевич И.* Гуцулы, карпатские горцы / Иван Вагилевич // Сын Отечества. – 1842. – С.1–31.

3. Головацкий Я. Народные песни Галицкой и Угорской Руси / Яков Головацкий // Думи и думки. – 1870. – Ч. I. – С. 685–712.
4. Гошко Ю. Населення Українських Карпат XV–XVIII ст. : заселення, міграції, побут / Юрій Гошко ; АН УРСР, Державний музей етнографії та художнього промислу. – Київ : Наукова думка, 1976. – 203, [2] с.
5. Дядюх-Богатько Н. Наше зброярство як мистецьке явище / Наталія Дядюх-Богатько // Артанія. – К., 1999. – № 5. – С. 60–61.
6. Дядюх-Богатько Н. Художні особливості зброї як складова образної та обрядової системи Гуцульщини / Наталія Дядюх-Богатько // Історія релігії в Україні: наук. щорічник / Інститут релігієзнавства. – Львів : Логос, 2008. – Книга I. – С. 56–64.
7. Жолтовський П. Художнє литво на західних землях України в XVII–XIX ст. / Павло Жолтовський. – К. : АН УРСР, 1959. – 158 с.
8. Королева Э. Ранняя форма танца / Эльфрида Королева. – Кишинев : Штиинца, 1977. – 224 с.
9. Крип'якевич І. З історії Гуцульщини / Іван Крип'якевич // Літературно-науковий вісник. – 1923. – Т. 80. – Кн. 7. – С. 238–244.
10. Курилло Т. Збройництво на Лемковской Руси в XVII–XVIII веках. Істор. Замітки / Теофіл Курилло. – Перемишль : Тов. ім. о. Остапа Нижанковського при українсько-католицькій свято-ніколаївській церкві, 1924. – 45 с.
11. Черемшина М. Вибрані твори / Марко Черемшина. – Ужгород : Книжково-журнальне видавництво, 1952. – 359, [3] с., іл.
12. Подульський Ю. Гуцульщина / Юліан Подульський. – Перемишль : [б. в.], 1938. – 38 с.
13. Селівачов М. Українська народна орнаментика XIX–XX ст. (іконографія, номінація, стилістика, типологія) [Рукопис] : Дис. ... доктора мистец. : 17.00.06. “Декоративне і прикладне мистецтво” / М. Р. Селівачов; НАН України, Ін-т мист-ва, фольклор. та етнології ім. М. Т. Рильського. – К, 1996. – 423 с.
14. Система фізично-духовного вдосконалення “Аркан” / [за ред. Ю. Ситника, І. Шипайла]. – Львів, 1997. – 56 с.
15. Січинський В. Чужинці про Україну / Володимир Січинський. – Львів : Світ, 1991. – 96 с.
16. Соломченко О. Гуцульське народне мистецтво / Олексій Григорович Соломченко. – К. : Мистецтво, – 1959. – 60 с.
17. Станкевич М. Українське художнє дерево / Михайло Станкевич. НАН України, Ін-т народознавства. – Львів : [б. в.], 2002. – 479 с.
18. Суха Л. М. Художні металеві вироби українців Східних Карпат др. пол. XIX–XX ст. / Любов Михайлівна Суха. – К. : АН УРСР, 1959. – 104 с., іл.
19. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства / Юрій Фігурний. Науково-дослідний ін-т українознавства. – К. : Стило, 2004 – 307 с.
20. Франко І. Лук'ян Кобилиця. Епізод з історії Гуцульщини / Іван Франко // ЗНТШ. – Львів, 1902. – Т. 49. – С. 1–48.
21. Шухевич В. Гуцульщина / Володимир Шухевич ; [перед. слово Дм. Вагаманюка ; вступ. ст. П. Арсенича]. – Верховина : Гуцульщина, 1997. – 350 с.
22. Korzeniowski J. O Huculach, z jez. rosyjskiego przetozyl Dr. Czarnik / Józef Korzeniowski. – Lwów : Seyfarth i Czajkowski, 1899. – 28 s.
23. Pol W. Obrazy z życia i z natury / Wincenty Pol. – Kraków : Naklad Tow przyj ośw., 1869. – Т. I. – 223 s.

24. *Wincenz S.* Na wysokiej Połoninie: obrazy, dumy i gawędy z wierchowiny huculskiej : (w wyborze dokonany przez autora) / Stanislaw Wincenz. – Londyn : Veritas, 1956. – 156 s.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2013
Прийнята до друку 27.05.2013

GUN MAKING IN HUTSULIA AS PART OF DECORATIVE ART

Natalia DYADYUH-BOHATKO

*Department book graphics and design of printed materials,
Ukrainian Academy of Printing,
17/ 60, Pidvalna, Lviv, Ukraine
tel.: 067-673-75-00, e-mail: dnatalka@yandex.ru*

The art decoration of the gutschul weapons is part of Ukrainian decorative art. In the thesis historical and cultural aspects of its development have been investigated. Art peculiarities of art decoration have been considered. The decoration and ritual use of weapons in the context of Hutsul regions traditional culture has been presented.

Key words: gutschul weapons, arms manufacturing, art decoration, shaping, artistic expression, ornament.

ОРУЖЕЙНИЧЕСТВО НА ГУЦУЛЬЩИНЕ КАК ЧАСТЬ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА

Наталья ДЯДЮХ-БОГАТЬКО

*Кафедра книжной графики и дизайна печатной продукции,
Українська академія печатки,
г. Львов, ул. Подвальня, 17/60
тел.: 067-673-75-00, e-mail: dnatalka@yandex.ru*

Искусство декорирования оружия на Гуцульщине является составной частью украинского декоративно-прикладного искусства. Исследованы исторические и культурные аспекты ее развития. Рассмотрены художественные особенности искусства декорирования. Уделяется внимание декоративном и ритуальном использованию оружия в контексте традиционной культуры Гуцульщины.

Ключевые слова: гуцульское оружие, изготовление оружия, искусство декорирования, формообразование, художественные особенности, орнамент.